

Л. В. Жарова

Псевдокриза або криза безпеки, як механізм сучасного економічного розвитку

У статті проаналізовано сучасні кризові явища в економіці з позицій циклічності розвитку, наведено визначення кризи безпеки або псевдокризи, запропоновано класифікаційні ознаки криз та основні підходи до формування й реалізації механізму управління кризою, оцінено можливості країн щодо реакції на новий вид криз.

Ключові слова: псевдокриза, економічний розвиток, циклічність, сталий розвиток, екологічна безпека.

Вступ. Сучасний світ розвивається стрімкими темпами, все частіше слова-приставки, що описують масштаби процесів на кшталт «світовий», «глобальний», «транснаціональний» випускаються за непотрібністю, адже більшість процесів, подій, криз тощо розглядається саме в цьому контексті. Проте все частіше у новинах та наукових статтях підкреслюється територіальний (регіональний, державний, транскордонний) вимір подій та процесів, як вказівка на локальність та неординарність. Новий світ вимагає нових важелів руху, інших механізмів впливу та пошуку невідомих можливостей для розвитку.

Метою статті є формулювання основних передумов виникнення криз безпеки, класифікація таких криз та їх характеристика.

Основна частина. Загальновізані теорії криз (у першу чергу М. Кондратьєва) говорять про перехід від одної стадії до іншої через науково-технічний розвиток, створення нового техніко-технологічного укладу, інноваційного прориву. Такий еволюційний розвиток проте не може відбуватися тільки за законами того часу. Ті самі інноваційні зміни спонукають пошук нових форм пролонгації розвитку та економічного зростання на кожному вітку відсуваючи перехід на наступний віток, та пролонгуючи кризу пом'якшуючі її наслідки, чи перерозподіляючи їх.

Глобалізація, яка стала реальністю попре протести увійшла не тільки в економічне життя, вона, перш за все стала частиною соціального виміру, повсякденності. Сучасний розвиток відбувається в умовах «плинності сучасності» [1] основна ідея якої полягає у тому, що зміни у сучасному житті не мають чіткої спрямованості та не генеруються певними «центрами» рішень. Основними рисами плинної сучасності є те, що всі дії відбуваються в умовах невпевненості та недостатності інформації. Інформації у сучасному світі надлишок, тому скільки б інформації не було зібрано її недостатньо для повного обґрунтування рішень. Однією з причин цього є відсутність «центрів рішень» (за З. Бауманом), які диктували правила гри та лінію поведінки у світі. Друга риса – розмаїття сучасного світу у всіх його проявах, одночасні впливи локальних та глобальних процесів. Третя – кризою «агенцій» (виконавців чи реалізаторів, якими

Жарова Любов Валеріївна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», м. Київ.

можуть бути індивіди, групи людей тощо), зміщення акцентів з програм розвитку на пошук реальних виконавців. Плинність позначилась і стала невід'ємною частиною світової економіки, сформувала підґрунтя (фактори) для виникнення криз безпеки (характеристику яких наведено нижче).

Життя в борг. У 2002 р. загальний світовий борг сягнув понад 80 трлн дол. США, у 2010-му ця цифра більш ніж подвоїлася до позначки в 190 трлн дол. США. Сьогодні співвідношення глобального боргу до ВВП складає вже понад 300% [2].

Світова статистика розрізняє два види боргових зобов'язань: Загальний борг (Gross Debt) та Чистий борг (Net Debt), що розраховуються у відсотках до ВВП. Загальний борг – включає всі види зобов'язань, що потребують сплати та виплати відсотків, також включає боргові зобов'язання міжнародному валютному фонду (SDR – Special Drawing Rights) та по іншим цінним паперам, позикам, соціальним виплатам та іншим видам боргів. Чистий борг розраховується як сума загального боргу за винятком фінансових активів, що відповідають борговим інструментам – грошово-кредитне золото, валюта та депозити, боргові цінні папери та інша дебіторська заборгованість. Аналіз даних (табл. 1) показує, що заборгованість зростає в основному за рахунок зовнішньої частини боргу при одночасному скороченні ВВП.

Таблиця 1 – Динаміка світового ВВП та боргових зобов'язань розвинутих економікам по роках (за даними <http://www.economywatch.com>)

Рік	Світовий ВВП, млрд дол. США	Доля розвинутих економік у світовому ВВП, %	Загальний борг, % від ВВП	Чистий борг, % від ВВП
2007	66715,05	56,10	72,61	44,04
2008	70038,30	54,73	79,49	49,58
2009	70123,56	53,36	93,21	60,22
2010	74264,87	52,33	98,68	64,10
2011	78290,73	51,31	102,95	68,83
2012 (прогноз)	82912,56	50,39	104,59	71,66
2016 (прогноз)	105545,65	53,57	106,58	77,04

Превалювання сектору послуг над матеріальним виробництвом. Так, у 2011 р. світовий ВВП за секторами розподілявся: 63,4% – сфера послуг, 30,8 – виробництво, 5,8 – сільське господарство [2]. Домінування сфери послуг у вартісній оцінці ВВП характерно для більшості країн світу та для найбільш потужних економік окрім Китаю (табл. 2). Втім за статистикою китайська економіка також тяжіє до збільшення частки послуг у структурі ВВП.

Віртуалізація економіки. До неї можна віднести зокрема факти збільшення впливу інтернет-простору на свідомість та зростання можливості маніпулювати суспільством через віртуальний вимір. За один день в інтернеті відправляється 294 млрд. листів, пишеться 2 млн записів-коментарів. Журналу Таймс цієї інформації вистачило б, щоб заповнити видання на 770 років, 172 млн осіб відвідують Facebook, 40 млн – Twitter, 22 млн – LinkedIn, 20 млн – Google+ і 17 млн – Pinterest, тощо (за даними 3). Процес також характеризується збільшенням впливу банківського сектору, зростання заробітків

у сфері послуг, а не виробництва тощо. Інтересна динаміка світових інвестицій – зростання інвестицій у розвинуті економіки у 2011 р. склав 18,57% від ВВП, тоді як найбільші показники зростання інвестицій, що перевищують 50% протягом останніх 4 років, характерні для Бутану, Китаю, Сент-Вінсент и Гренадіни та Сент-Кітс і Невіс. Найбільш ліквідною економікою із зростанням обсягів інвестицій у майже 60% та дефляцією у 2,8% стали Сейшельські острови. Останнє свідчить про зростання грошових потоків не у виробництві, а переважно банківський сектор, що характеризує перерозподіл світової грошової маси, а не розвиток виробництва.

Таблиця 2 – Структура ВВП за секторами економіки у 2011 р.
великих економік світу (за даними www.cia.gov)

Держава / Союз держав	Частка у світовому ВВП, %	Розподіл ВВП за секторами економіки, %		
		Виробництво	Послуги	Сільське господарство
Європейське співтовариство	20,45	31,1	62,9	6,1
США	19,74	25,0	73,1	1,8
Китай	13,61	46,8	43,1	10,1
Японія	5,81	24,0	74,6	1,4
Індія	5,40	26,3	55,6	18,1

Нова економіка продукує не тільки кризові явища, які є еволюційним та невід'ємним етапом її розвитку, але й створює передумови для їх пом'якшення та пролонгації перебування на даній стадії розвитку з можливістю отримання прибутку без істотного збільшення обсягів інвестування у ризиковані фундаментальні розробки.

Сучасна триєдина формула взаємодії в світі може бути описана, як неформальна відкрита співпраця [4], де неформальність – відсутність заздалегідь спланованих правил глобальної взаємодії, які виникають по факту, в процесі розв'язання завдань та відповідей на виклики. Відкритість – у глобальному світі не має фактів чи речей, які відомі лише одному суб'єкту, тому ефективна взаємодія повинна базуватись на взаємному інформуванні, навчанні та співпраці. У іншому випадку взаємодія будується на засадах переконування у правоті певної ідеї чи концепту або її нав'язуванні. Взаємодія – постійні контакти метою якої повинні бути не пошук винних чи здобуття перемоги, а відкриття нових форм, ідей, ніш для розвитку та шляхів вирішення проблем, спільна відповідь на виклики.

Відповідно до нової поведінкової парадигми, змінюються і механізми впливу. Якщо раніш їх можна було охарактеризувати, як *hard power* (як міць) – тобто примушення (економічне, фізичне, політичне тощо). Зараз ефективною стає, так звана *Soft power* (як вплив) (термін введений Joseph Nye), яка представляє дипломатичний вплив, політичне переконування, культурний вплив та престиж, а також додаткові важелі, які змушують прийняти рішення, слідувати переконанням та інше за «власним» (тобто сформованим) переконанням [5].

Одним із сучасних механізмів м'якого антикризового управління або «управління кризою», тобто пролонгацією економічного розвитку та стимулюванням до отримання прибутків без інвестицій у інноваційний розвиток та переходу до нового техніко-технологічного укладу є генерування криз безпеки.

Якщо розглядати **кризу**, як поворотну точку в ситуації або процесі, що супроводжуються регресом, спадом та зниженням ефективності функціонування звичних систем, або як ситуацію за якою засоби досягнення цілей стають неадекватними, що провокує непередбачувані ситуації та проблеми. А **безпеку**, як стан захищеності життєво-важливих інтересів особистості, суспільства, організації, підприємства тощо від потенційних загроз або відсутність таких загроз. То **кризу безпеки** слід сприймати, як ситуацію при якій засоби забезпечення життєво-важливих інтересів стають неадекватними та недовірними.

Для того, щоб продовжити економічне зростання та віддалити кризу або для екстенсивного розв'язання проблем та подолання кризових явищ, все частіше використовують підміну економічної чи технологічної (або іншої) кризи на кризу безпеки, тобто штучно створюють ситуації, що стимулюють перерозподіл засобів та ресурсів, або змінюють баланс між попитом та пропозицією товарів або послуг, створюють штучні ринки або ніші розвитку для подолання небезпеки і пом'якшують чи нівелюють наслідки іншої кризи. Можна сказати, що зараз існують одночасно дві кризи – **первинна**, тобто та, що викликана об'єктивними причинами та розвитком суспільства, та **вторинна** (або **псевдо**) – створена або спровокована з метою притишення наслідків первинної кризи. Не вірно стверджувати, що для створення вторинних криз немає передумов, проте по суті, вони є аферою, тобто шахрайством з метою присвоєння цінностей. Рівень на якому вони створюються може бути лише глобальним, адже й кризові явища нині відбуваються саме на цьому рівні.

Можна виділити декілька видів криз безпеки. Безумовно кількість їх можна змінювати, проте нашим завданням було відобразити основні тенденції та напрями реалізації.

Безпека державної цілісності та суверенності в основі якої лежить втручання у внутрішні справи держави з метою нав'язування певної лінії поведінки, як правило основні вимоги стосуються економічного розвитку через політичні, соціальні та інші важелі. Втручання у внутрішні справи держав дозволяють нав'язати їм інші пріоритети розвитку та лобіювати інтереси інших держав, компаній, угруповань (Білорусь, Греція, Ісландія, Іран тощо). Найбільш яскравим прикладом може стати Греція, яку намагались через систему боргових зобов'язань створити практично новою колонією Німеччини через примусову приватизацію основних активів (транспортної та інформаційної інфраструктур, виробництв) та введення системи спостерігачів на найвищому рівні.

Безпека мирного співіснування, яка базується на боротьбі із агресивними країнами, які прагнуть до військових дій, створенню власної зброї тощо, тобто створення зовнішнього ворога, так званої країни-парії. Такі країни, як правило, не мають розвинутої економіки, проте дозволяють перерозподілити витрати у світовому суспільстві (чи окремих країнах), збільшивши оборонну складову, а також покращити реноме міжнародних організацій та збільшити їх вплив на міжнародній арені. До таких держав можна віднести Сомалі, Пакистан, Лівію тощо.

Безпека стану довкілля, яка ґрунтується на впевненості в захищеності від негативних природних змін та впливів, що можуть змінити чи ускладнити звичний уклад життя. До найбільш відомих прикладів збудовачів цієї безпеки є зміни клімату, стан озонового шару, зникнення біорозмаїття тощо. До цієї групи можна віднести й стурбованість збільшенням кількості надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру (оскільки наслідки обох видів надзвичайних ситуацій пов'язані та можуть провокувати один одного), розповсюдження теорій щодо залежності між

економічним розвитком та зростанням кількості катастроф, розвиток досліджень щодо соціальної вразливості (social vulnerability) тощо.

Ресурсна безпека, підтримка якої базується на впевненості населення у забезпеченості ресурсами, ще є необхідними для подальшого безпроблемного та необмеженого економічного розвитку. Забезпеченість формується із наявності ресурсу та можливості його отримання. Неможливість отримання ресурсу або ризик його недоотримання внаслідок спекулятивних, регуляторних або інших дій держав або угруповань (союзів) може викликати відчуття небезпеки і, як наслідок, призводити до зростання ціни на ресурс (найбільш часто підняття ціни на ставку ризику недоотримання притаманно вуглеводневим ресурсам).

Безпека здоров'я населення, в основі якої лежить відчуття безпеки за стан здоров'я, пов'язаний не тільки із розповсюдженням людських хвороб (наприклад ВІЛ/СНІД, грипи нових штамів, на кшталт N1H1), але й хвороб тварин, що здатні вплинути на стан здоров'я населення опосередковано, у тому числі через споживання (пташиний або синячий грип тощо). Також до цього виду безпеки можна віднести боротьбу із незрозумілими за наслідками дослідженнями, що вплинути на стан здоров'я нації, це генетично модифіковані організми, дослідження з клонування та генної інженерії.

Зауважимо, що генерування псевдокриз буде ефективним доти, доки витрати на її створення та підтримку будуть меншими ніж інвестиції в перехід до нового техніко-технологічного укладу, тобто у фундаментальні інновативні розробки. Процес переходу на наступний етап розвитку обумовлений закритим характером циклічного механізму розвитку економіки – функціонування якого залежить від кінцевого імпульсу, який дає поштовх для нового механізму (у нашому випадку переходу до іншого циклу розвитку або техніко-технологічного укладу тощо). Отже поглиблення чи штучне подовження будь-якої стадії циклічного розвитку лише змінює силу та якісні характеристики кінцевого імпульсу.

Висновки. Для сучасного етапу розвитку соціально-економічної системи характерно створення криз безпеки, як механізму перерозподілу грошових потоків, доступу до ресурсів, зниження соціальної напруги, створення нових (штучних) ринків збуту, консолідованого впливу на держави чи їх групи з метою підвищення чи зниження їх конкурентоспроможності тощо.

Формування криз безпеки ґрунтується на таких базових кроках, щодо забезпечення безпеки, як: попередження ситуації; підвищення витривалості або стійкості до деструктивного впливу; створення системи захисту; створення системи ліквідації наслідків; ізоляція або знищення джерел загроз.

В залежності від типу кризи та мети її генерування обирається один з найбільш адекватних підходів.

Створення кризи безпеки відбувається за класичною управлінською схемою: ідентифікація проблеми – збір інформації – аналіз, виявлення взаємовідносин між елементами, діагностика проблеми – визначення цілей – створення переліку керуючих впливів – прогнозування наслідків – виконання.

Кризи безпеки завжди мають фактичне підґрунтя (спалах хвороби, екологічну проблему, соціальні збурення тощо), проте використовують схему такої презентації інформації, яка б дала змогу за допомогою м'якого впливу досягнути поставлених цілей. Проголошена мета дій в рамках подолання псевдокризи завжди носитиме високо актуальний та моральний характер, проте характер дій по суті буде аферою (у сучасних

умовах – глобальною аферою) та відстоювати інтереси певного угруповання (країни, транснаціональних компаній тощо).

Кожна країна може не приймати участь у реалізації псевдокризи, проте це потребує чіткого усвідомлення наслідків, стратегічного бачення подальших перспектив та основ для розвитку, а також сильної політичної волі. Остання має спиратись на сильного одноосібного у прийнятті рішень лідера (Білорусь), підтримку населення (Ісландія) чи народне волевиявлення (Греція). Україна має обрати свій шлях у світовому співтоваристві з орієнтацією на інтереси держави.

1. *Бауман, Зигмунт. Текущая современность* / З. Бауман ; пер. с англ. С. А. Комарова ; под ред. Ю. В. Асочакова. – СПб. [и др.] : Питер, 2008. – 240 с.
2. *Great Financial Crisis? What Great Financial Crisis?* // Economy Watch. [Електронний ресурс] – 2010. – 30th June. – Режим доступу: http://www.economywatch.com/world_economy/?page=full.
3. *Статистично-аналітичний ресурс MBA Online* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.MBAonline.com.
4. *Sennett R. Flesh and Stone: The Body and the City in Western Civilization.* / R. Sennett – New York : W.W. Norton, 1994. – P. 355–376.
5. *William Pfaff. Soft-Power Victories* / Pfaff William // Truth OUT [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://archive.truthout.org/article/william-pfaff-soft-power-victories>.

Отримано 16.02.2012 р.

Л. В. Жарова

**Псевдокризис или кризис безопасности,
как механизм современного экономического развития**

В статье рассмотрены современные кризисные явления с позиций цикличности развития, приведено определение кризиса безопасности или псевдокризиса, предложены классификационные признаки кризисов и основные подходы к формированию и реализации механизма управления кризисом, оценены возможности стран по реакции на новый вид кризисов.

Ключевые слова: псевдокризис, экономическое развитие, цикличность, устойчивое развитие, экологическая безопасность.

L. V. Zharova

Pseudocrisis or crisis of safety as a tool of modern economic development

In the article the modern crisis effects in context of theory of cycle is represented, the author definition of safety crisis or pseudocrisis is done, the approaches to pseudocrisis classification are proposed, the possibilities for governmental behaviour in the framework of new type crisis are performed.

Keywords: pseudocrisis, economic development, cycle, sustainable development, environmental safety.